

Jørgen Elklit og Mogens N. Pedersen

Decembervalget 1973: 30 år efter

Ved folketingsvalget i december 1973 led de fem hidtil repræsenterede partier alvorlige nederlag, samtidig med at yderligere fem partier kom i Folketinget. Mange politikere og kommentatorer gik ud fra, at de massive ændringer i vælgeradfærden, protestholdningerne og Folketingets dramatisk ændrede sammensætning ville få en række alvorlige konsekvenser, især for Folketingets måde at fungere på. Men var Jordskredsvalget egentlig en så afgørende begivenhed, som mange har givet udtryk for? Mange af årsagerne var imidlertid strukturelle samfundsændringer i løbet af 1960'erne i samspil med holdningsændringer og ændrede adfærdsmønstre før 1973. Så selv om vælgeradfærden har ændret sig mærkbart i løbet af de 30 år, er det vel under alle omstændigheder først her i de allerseneste år, at det danske partisystem er begyndt at vise ændringstegn – og disse ændringer er måske endda ikke så mange og så store, som det somme tider antydes?

Valgafstempene har deres egen indbyggede spænding: Hvem vinder og hvem taber – og går det nu så galt (eller så godt), som opinionsmålingsinstitutterne spæde? Sådan var det også om aftenen den 4. december 1973, men der var også mere i luften – og ikke kun den kulde og sne, som den tidlige vinter havde bragt med sig.

På den politiske scene havde tiden siden folketingsvalget i september 1971 været ganske dramatisk. VKR-regeringen mistede sit flertal ved valget, og efter et kompliceret og langstrakt forløb dannede J.O. Krag i oktober en socialdemokratisk mindretalsregering. Fremskridtspartiet var i 1972 kommet til verden under stor mediebevågenhed, og meningsmålingerne i løbet af 1973 gav ofte det nye parti tilslutning fra mere end 20 pct. af vælgerne. Folkeafstemningen i oktober 1972 om Danmarks EF-medlemskab betød indtræden i Fællesskabet fra begyndelsen af 1973. Krags overraskende afgang som statsminister umiddelbart efter folkeafstemningen bidrog til en følelse af, at det var noget helt særligt, der var sket.

Den første oliekrise bidrog til den generelle usikkerhed om fremtiden, og på den hjemlige politiske scene var der spænding og diskussion om, hvad løsningen på de forskellige økonomisk-politiske problemer skulle være. Et af resultaterne af den politiske spænding blev dannelsen af Centrum-Demokraterne, som lynhurtigt fik samlet de underskrifter, der var nødvendige for at kunne stille op. Det skete efter, at valget var udskrevet, og var også derved anderledes.

I studiet af partier og partisystemer sondres der normalt mellem flere analytiske niveauer, og mindst tre: vælgerplanet, det organisatoriske niveau og parlamentsplanet. Partisystemet er "det system af interaktioner, der resulterer af konkurrencen mellem partierne" (Sartori, 1976: 44), og denne konkurrence kan forekomme – og dermed studeres – på alle niveauer. Komplexiteten er således, allerede i forbindelse med statisk beskrivelse, betydelig. Nærmere bliver det ikke, når der anlægges et forandringsperspektiv. Et partisystem kan undergå forandring på et enkelt af niveauerne, men man kan også opleve, at interaktionssystemet forandres på to eller flere niveauer samtidigt, ligesom interaktion kan forekomme mellem niveauerne (Pedersen, 1983: 30f).

Stillet over for denne kompleksitet tvinges man i empiriske analyser til at forenkle. Man kan således følge Sartori, der lægger vægt på partisystemets *format* og forandringer i dette. Man kan, som den irsk-hollandske politolog Peter Mair, vælge at definere partisystemforandring alene som en transformation fra én klasse eller type af partisystem til en anden (Mair, 1997). Man kan også forenkle analysen ved at koncentrere sig om et enkelt af niveauerne og se bort fra de øvrige. Eller man kan vælge at anskue forandringerne "lidt fra oven". Det er de to sidstnævnte strategier, der anlægges i det følgende. Da de øvrige artikler i dette nummer af *Politica* primært beskæftiger sig med de to førstnævnte niveauer, vil vi her først og fremmest fokusere på det parlamentariske plan i bred betydning. Dette fokus gør det imidlertid også muligt at drøfte, hvorledes og i hvilket omfang de seneste 30 års ændringer på vælgerplanet og på det organisatoriske partiplan er slået igennem i den måde, partierne forholder sig til hinanden på, primært i Folketinget, men også i øvrigt.

Vores forventning er, at der på dette plan vil kunne konstateres færre og mindre dramatiske ændringer, end mange forventede i de første år efter det dramatiske valg 4. december 1973.

Jordskred eller jordskælv?

Ved valget i 1973 kom ti af de elleve opstillede partier i Folketinget – og de ti var faktisk næsten elleve, idet CD's repræsentant i Sønderjylland var et fremtrædende medlem af det tyske mindretal. Slesvigsk Parti havde ikke længere en jordisk chance for at blive repræsenteret ved egen kraft og havde derfor takket ja til et forslag fra CD om samarbejde. Det eneste af de opstillede partier, der ikke fik mandater, var Venstresocialisterne, der dog havde været inde 1968-71, og som igen klarede spærrereglen i næste forsøg, dvs. i 1975. Ved den lejlighed røg Retsforbundet imidlertid ud igen, så der var også ti partier i Folketinget i perioden 1975-77. I 1977 lykkedes det så – omsider – alle 11 partier at blive repræsenteret.

Hvad skal man kalde dette fænomen, hvor en traditionelt stabil og rolig politisk scene pludseligt fik dobbelt så mange aktører i Folketinget, og hvor de forskellige mål for volatilitet, fraktionisering og omsætningshastighed fra da af kom ud med meget højere scorer end tidligere?

Det almindelige danske udtryk blev hurtigt "Jordskredsvalget" – jf. det engelske *landslide election* – men det var ikke nok for udenlandske iagttagere og kommentatorer, der begyndte at tale om *the earthquake election* med en metafor, der muligvis stammer fra Sartori (1976: 150). Det er vores indtryk, at det mest brugte danske udtryk fortsat er Jordskredsvalget, mens man andre steder foretrækker det mere dramatiske *the earthquake election*.

Nu er der så gået 30 år, dvs. en generation. Det giver anledning til at spørge: Hvad blev langtidsvirkningen på det danske samfund, og hvad blev konsekvenserne for partierne og partisystemet, for karakteren af de politiske beslutninger og de processer, der fører frem til beslutningerne? Er der overhovedet noget, der er værd at mindes – og diskutere – her 30 år efter?

Var det et jordskred, man oplevede, dvs. en blivende ændring af det politiske landskab? Var det et af de store jordskælv, der resulterer i stor ødelæggelse og

ulykke? Eller var det bare en af de mindre rystelser, der nok kan få porcelænet til at klirre, men som dog hurtigt er overstået, og som ikke efterlader væsentlige forandringer?

I den kolde decemberrat dengang for 30 år siden var der ingen tvivl: Der var sket en stor forandring. Men set på tidsmæssig afstand kunne man godt senere få den tanke, at det danske politiske system i almindelighed – og partisystemet i særdeleshed – havde klaret situationen ganske godt, og at man havde tilpasset sig. I Svenssons disputats (Svensson, 1996) blev kriseforestillingerne manet i jorden, men allerede forinden havde også andre peget i den retning (Pedersen, 1987).

Advarsler før 1973?

Forsøg på at forstå, hvad der egentlig skete ved decembervalget 1973, har der været mange af. Nogle af de tidlige forklaringsforsøg koncentrerer sig om Fremskridtpartiets voldsomme vækst (Wickman, 1977; Glans, 1984). Andre lægger større vægt på Socialdemokratiets strategiske handlinger i årene forud (Esping-Andersen, 1978). Wilensky (1975) og Hibbs og Madsen (1981) ser derimod skattesystemet og skatternes voldsomme vækst som hovedforklaringen, mens Pedersen (1988) sammenfatter de forskellige forklaringsfaktorer i langtidsfaktorer, korttidsfaktorer, katalysatorer og institutionelle forudsætninger.

De institutionelle forudsætninger er brugen af forholdstalsvalg og ligheds- og fairness-principperne i mediedækningen af valgkampen, mens Erhardt Jakobsen og Mogens Glistrup og deres spektakulære politiske adfærd er forandringens katalysatorer. Sondringen mellem korttids- og langtidsfaktorer går ud på at identificere en række af de store – og små – reformer i dansk politik i årene umiddelbart før 1973 og stille disse reformers effekter på vælgerne over for de mere gradvise forandringer i klassestruktur mv. Denne inddeling sigtede i øvrigt primært til at tilvejebringe en enkel ramme for diskussionen af den opsigtsvækkende danske *case*.

Man kunne også have stillet forståelsesproblemet op ved at spørge, om der havde været nogle advarsler forud for "jordskælvet", som pegede frem mod det, der var i vente? Kunne man have forudsagt det? Kunne man have undgået det? Svaret er, at man først bagefter blev klogere.

Per Bendix, en af de konservative, der trods alt klarede at fastholde sit folketingsmandat i december 1973, beskrev situationen meget godt, når han sagde, at det alt for sent gik op for de gamle partier, at deres basis i bestemte erhvervsgrupper var smuldret, og at de nu repræsenterede noget, som ikke længere eksisterede, nemlig en erhvervs- og interessestruktur, som i realiteten var forsvundet (Bendix, 1974: 19). Hermed sagde han vel også, at bemeldte partier intet kunne gøre, fordi de havde forsømt at omstille sig, og fordi de ikke vidste, hvad de skulle omstille sig til.

At de gamle partier ikke længere havde en svunden tids greb om deres vælgere, burde dog gradvist være gået op for dem før 1973. I 1965 havde en første folkelig protest vist sig under den såkaldte Kunstfond-debat. Det var arbejderbevægelsens menige, der murrede, ledet af en lagerforvalter fra Kolding, og det er værd at bemærke, at denne såkaldte Rindalisme havde sin klangbund i de samme kredse,

socialt såvel som geografisk, som senere fylkedes om Mogens Glistrup. Nogle år senere kom en ny protest mod politikerne, da forslaget om at sætte valgretsaldern ned til 18 år blev forkastet ved folkeafstemningen i juni 1969. I datiden blev hændelsen primært set som en lussing til venstrefløjens og det tidlige ungdomsoprørs fortropper, men man kunne måske også tolke den anderledes, i hvert fald i bagklogskabens klare lys.

Under alle omstændigheder kunne man have spurgt, hvad ændringerne ved folketingsvalgene i 1966, 1968 og 1971 betød? For eksempel steg valgdeltagelsen til det højeste niveau (87-89 pct.) siden 1920.

Hertil kom bemærkelsesværdige frem- og tilbagegange, især for de fire gamle partier, men også for SF. Venstre gik tilbage ved seks folketingsvalg i træk (1960-73), og det samme skete for Socialdemokratiet ved tre valg i træk (1964-68). Samtidig fordoblede SF næsten sin stemmeandel i 1966, og de radikale gjorde det endda godt og vel i 1968, hvor partiet nåede sit bedste resultat siden storhedstiden før og under 1. verdenskrig. I 1968 fik de konservative ligeledes deres bedste resultat i 25 år (hvorefter de ved det følgende valg begyndte på en kraftig nedtur).

Der var også bemærkelsesværdige bevægelser for småpartierne: Venstre-socialisterne kom i Folketinget med det yderste af neglene i 1968, og Kristeligt Folkeparti var lige ved at blive repræsenteret allerede i 1971. Samme år havde Retsforbundet sit bedste valg – dog uden at komme ind – siden partiet røg ud af Folketinget i 1960.

Der var altså indikationer nok på, at vælgerne var mere i bevægelse end tidligere, således som det også fremgår af det såkaldte volatilitetsmål, der for valgene 1960-71 viser væsentligt højere værdier end for 1950'erne (Elklit, 2003: 45; Christensen, 2000: 39). Stubagers og Borres to artikler i dette nummer af *Politica* viser da også, at 1973 først og fremmest var et skridt i en udvikling, der var i gang.

Da man rundede 1970, havde den borgerlige VKR-regering yderligere implementeret eller forberedt en lang række omfattende reformer: En skattereform, en kommunalreform, en universitetsreform og en vidtgående liberalisering af billedporno og adgang til abort, for bare at nævne nogle af de vigtigste og mest debatterede.

En af datidens politikere mente et par år senere, at VKR-regeringens største fejl havde været, at den havde konkurreret med den foregående regering om "så mange og så store reformer som muligt" (Ninn-Hansen, 1974: 86). Men sådan så de fleste politikere ikke på sagen, og da slet ikke før 1973. De troede tilsyneladende, at vælgerne var lige så omstillingsparate, som de selv var. Til alt dette kom så yderligere, at forløbet omkring Danmarks tiltræden af EF-traktaten viste, at det i de fleste partier kneb med fodslaget, selv om problemet var mere udtalt nogle steder end andre. Men på dette område blev problemet først rigtig erkendt, da Glistrup og Erhard Jacobsen for længst havde erobret den politiske dagsorden.

For fuldstændighedens skyld bør det nævnes, at de få forskere, der i datiden observerede dansk politik, heller ikke var i stand til at tolke skriften på væggen (Pedersen, 1979; Borre og Katz, 1973; Damgaard, 1974). Historikeren Tage Kaarsted var nok den første, der – endda allerede i 1969 – forudså muligheden af en større vælgermæssig ustabilitet (Kaarsted, 1969). Men da var den jo som nævnt også allerede ved at vise sig.

Der var altså noget i gære – en uklar og svagt artikuleret fornemmelse af, at noget i samfundet og det politiske liv var ved at blive anderledes, en følelse, som før valget i december 1973 blev understreget af, at flertallet af de opstillede partier slet ikke var i Folketinget.

Et ændret partisystem?

Klassifikation af partisystemer er en lidt speciel politologisk disciplin, som dog af og til kan fremme forståelsen af, hvad der betinger forskellen mellem forskellige politiske systemer. Det kan imidlertid også være en lidt frustrerende beskæftigelse, fordi der er tale om et dynamisk begreb, hvor mange forhold spiller ind på klassifikationen og forståelsen af konkrete systemer (Ware, 1996: 147-148; Pedersen, 1983; 1987).

Traditionelt har der i forlængelse af Sartori (1976) været enighed om, at antallet af partier gjorde det naturligt at karakterisere det danske partisystem frem til 1973 som begrænset pluralistisk, hvorefter det blev ekstremt pluralistisk (Bille 1989; Christensen, 2000). Der har også været nogenlunde enighed om, at der var tale om en moderat pluralisme, der efter Jordskredsvalget ikke udviklede sig til den polariserede variant, som man skulle have forventet (Ware, 1996: 172; Christensen, 2000; Bille, 1989; Pedersen, 1987). Der var nok tale om væsentlige ændringer med hensyn til antallet af partier – og bestemt også en vis politisk turbulens i 1970'erne – men samarbejdsformer, ideologisk afstand osv. ændrede sig ikke så meget, at der var tale om, at partisystemets grundlæggende træk, som de tegnede sig fra slutningen af 1970'erne og gennem 1980'erne, var væsentligt anderledes end før 1973.

Denne opfattelse deles af Arter (1999), der ser på, om de forholdsvis ensartede partisystemer i de fem skandinaviske lande har forandret sig lidt eller meget fra 1970 til slutningen af 1990'erne. Hovedspørgsmålet for hans analyse er, om der er grundlag for at tale om en (større eller mindre) forandring i den fælles skandinaviske partisystemmodel. Arter ser – rimeligt nok – bort fra såvel kortvarige fluktuationer i partisystemerne som egentlige omkalfatringer i partisystemerne, som der efter hans opfattelse ikke har været eksempler på, og hans analyse fokuserer derfor alene på, om de forandringer, der trods alt har været, har været mindre ("restricted") eller større ("general"); større forandringer i et partisystem er hos Arter forandringer, hvor de fleste af de seks centrale kriterier, der præsenteres nedenfor, er opfyldt.

På det generelle plan er konklusionen (Arter, 1999: 155f), at der for den undersøgte periode kun er tale om mindre forandringer i "det skandinaviske partisystem". Det er ikke overraskende, når man betænker hans forholdsvis brede formulering og de specifikke kriterier og foretagne operationaliseringer. Og måske hænger hovedkonklusionen – i hvert fald for Danmarks vedkommende – også til dels sammen med tidspunktet for analysens gennemførelse, dvs. lige efter valget i 1998?

I det følgende ser vi alene på Danmark og på udviklingen over hele den 30-årsperiode, som er i fokus her, dvs. vi inddrager også de seneste fem år. Og vi holder fast i Arters seks kriterier, fordi vi ønsker at knytte vores diskussion snævert til hans, således at det bliver nemmere at sammenligne resultaterne.

1: Der skal være klart flere partier end før 1970

Arters første punkt er, at der skal være væsentligt flere partier end før 1970. Uanset opgørelsesmåden er antallet af partier nu større end før 1970 – også hvis man bruger det såkaldte ”effektive antal partier” – så dette kriterium er under alle omstændigheder opfyldt. Og selv om det effektive antal partier var særligt højt i 1973, har der i hele perioden været væsentligt flere partier end før 1973. Det effektive antal partier har i øvrigt været en anelse lavere siden 1990 end i perioden 1973-88, men er som nævnt fortsat højere end før 1973. Og stigningen i det effektive antal partier fra og med 1966 illustrerer også vores pointe med vælgermæssige reaktioner allerede før 1973 (Elklit, 2003: 44).

2: Der skal også være flere relevante partier (med koalitionspotentialer)

Arters andet krav er, at der skal være blevet flere relevante partier (i Sartoris forstand, og specielt partier med koalitionspotentialer). Siden 1973 har alle partier – i hvert fald i visse perioder – ageret sådan, at de tilfredsstillt Sartoris kriterier for relevans. Det seneste eksempel er Dansk Folkepartis entydige placering som regeringens støtteparti efter valget i 2001. Man skal selvfølgelig ikke glemme den betydelige turbulens, der kendetegnede 1970’erne – som for eksempel regeringsdannelsen efter valget i 1975 (Kaarsted, 1988; Elklit, 1999) – og som i høj grad var præget af, at partierne skulle vænne sig til den nye situation og de ændrede indbyrdes relationer på et tidspunkt, hvor der oven i købet skulle tages vanskelige politisk-økonomiske beslutninger (Green-Pedersen, 2001: 57f).

1980’erne blev i det store og hele politisk en roligere periode, fordi spillereglerne under firkløverregeringen var nogenlunde klare og pragmatismen i højsædet. Arter lægger nok i virkeligheden fuldt så megen vægt på de ikke-socialistiske partiers større rolle i løbet af perioden end på væksten i de relevante partiers antal, men i den danske sammenhæng glider det lidt sammen, fordi de ikke-socialistiske regeringer både før 1993 og efter 2001 ikke har haft principielle problemer med at samarbejde med henholdsvis Fremskridtspartiet og Dansk Folkeparti (selv om det af og til har været vanskeligt at få indgået de konkrete aftaler). De socialdemokratiske regeringer i 1990’erne viste sig i nogle situationer også fleksible med hensyn til, hvem de kunne samarbejde med. Derfor har det generelle politisk-parlamentariske problem vel især været den tøven, der i mere komplicerede spørgsmål har været med at få etableret et konstruktivt samarbejde mellem blokkene på hver sin side af den politiske midte. Men mindretalsregeringerne har så nogenlunde vidst, hvor de har haft fløjene og dertil somme tider også haft muligheder for at spille på midterpartierne – og en sjælden gang også på partierne på den anden side af midten.

Her ligger hovedforklaringen på, at de mange mindretalsregeringer har kunnet fungere, og derfor er der måske ikke så meget nyt i situationen efter 2001-valget. Men Arters krav om antallet af relevante partier er naturligvis fortsat opfyldt.

3: Socialdemokratiet skal ikke længere være det dominerende parti på vælgerplanet og som regeringsbærende parti

Det er først efter valget i 2001, at man overhovedet har kunnet begynde at overveje, om dette krav måske er på vej til at blive opfyldt. Socialdemokratiet er for

første gang i mange årtier ikke Folketingets største parti, og selv om partiet fortsat har været i regering en større del af tiden siden december 1973 end Venstre, så er relationen gradvist blevet relativt mere lige end tidligere. Og Socialdemokratiet er i hvert fald ikke dominerende på samme måde som tidligere, lige som partiet står over for flere og mere fundamentale udfordringer på vælgerplanet end i 1973 (jf. Goul Andersens artikel senere i dette nummer af *Politica*). Kravet kan ikke siges at være opfyldt nu, men udviklingen siden 1998 er klart gået i den retning.

4: Der skal være tegn på sammensmeltning af de ikke-socialistiske partier til sammenhængende centrum-højre catch-all-partier

Dette krav gå ud på, at centrum-højre-partierne skal være på vej ind i snævrere samarbejdsrelationer, der gradvist betyder, at de udvikler sig til sammenhængende catch-all-partier. Der er imidlertid ingen tegn på, at de danske partier til højre for midten tenderer mod at smelte sammen, og det har der ikke været hverken tidligt eller sent i perioden. Venstre er naturligvis blevet ret dominerende, både antalsmæssigt og hvis man sammenligner med de konservatives generelle profil, men konklusionen er fortsat, at der ikke er en udvikling i den retning, Arter kræver. Inddragelse af Dansk Folkeparti i vurderingen ændrer intet på dette punkt.

5: Der skal være tegn på, at der etableres et stabilt radikalt højre, og at det traditionelle fempartisystem udvides tilsvarende

Der skal efter Arters mening også være en udvikling i gang mod etablering af et stabilt højreradikalt parti, hvorved det traditionelle skandinaviske fempartisystem skulle blive udvidet tilsvarende. Spørgsmålet er naturligvis, om Dansk Folkeparti skal placeres som et højreradikalt parti, dvs. hvilke elementer i partiets profil man skal lægge mest vægt på. På den gammelpolitiske, velfærds- og omfordelingsmæssige dimension er partiet hverken radikalt eller til højre; det er det derimod på den nypolitiske, holdningsprægede dimension, som gradvist er blevet mere dominerende gennem 1990'erne, og som også spillede en stor rolle ved folketingsvalget i 2001 (Goul Andersen og Borre, 2003). Kravet er efter vores opfattelse opfyldt i det omfang, man primært lægger vægt på den nypolitiske dimension. Hvis Dansk Folkeparti først og fremmest opfattes som et relativt traditionelt politisk parti, der blot forsøger at positionere sig på to væsentlige politiske dimensioner på én gang, er spørgsmålet derimod mere åbent.

6: Der skal være tegn på nye konfliktstrukturer og/eller øget multidimensionalitet i partisystemet

Det sjette og sidste krav er, at nye konfliktstrukturer skal kunne identificeres, som enten alene eller sammen med partisystemerne tyder på voksende multidimensionalitet. Stubager påviser senere i dette nummer af *Politica*, at det giver god mening at tale om udviklingen af en ny konfliktstruktur (om end påvirkningen på partivalget er mindre stærk end tidligere), ligesom analyser af 2001-valget (Goul Andersen og Borre, 2003) klart viser den nypolitiske dimensions øgede betydning på vælgerplanet. Her inddrages vælgerplanet altså direkte (se også Arter, 1999: 152-154); konklusionen er, at udviklingen væk fra den endimensionalitet, der ken-

detegnede tiden før Jordskredsvalget (som beskrevet af Elklit, Riis og Tonsgaard, 1972), er fortsat i 2001. I sig selv er det ikke et argument for, at partisystemet er ændret, men sammen med de øvrige faktorer peger det dog i den retning. Man kunne efter 1973 ikke længere forstå vælgeradfærden som overvejende socio-økonomisk determineret; den udspillede sig nu i et todimensionalt rum (Borre og Rusk, 1974).

Samme iagttagelse kunne gøres med hensyn til partisystemet på parlamentsniveau (Damgaard og Rusk, 1976), men på parlamentsplanet kunne de gamle partiers politikere snart begynde at tage protesten roligere. Man kunne faktisk i mangt og meget operere videre inden for det gamle partisystems rammer. Det forholdt sig heldigvis sådan, at en del af de nye partier befandt sig på hver sin fløj og ikke kunne døje hinanden, langt mindre samarbejde. Den nye – anden – dimension eroderede også i løbet af 1980'erne på parlamentsniveau, efterhånden som nogle af de nye partier blev indoptaget i regeringsdannelserne, mens andre forsvandt helt eller dog sprængtes. Først med dannelsen og den kraftige vækst af Dansk Folkeparti i slutningen af perioden skete der tilsyneladende en mere afgørende ændring i samarbejds mønstrene. Men spørgsmålet er altså fortsat, hvor store ændringerne egentlig er.

En opdateret anvendelse af Arters seks kriterier viser således, at der har været en vis udvikling siden 1998, som tyder på, at billedet – i hvert fald i Danmark – i mellemtiden er blevet lidt mere klart. De anvendte kriterier for "party system change" synes at pege i retning af, at de forandringer, der måske ikke var særligt synlige i 1998, nu viser sig mere og tydeligere – også selv om det i nogle tilfælde fortsat mest er som tendenser. Men opfyldelsesgraden forekommer alt i alt at være lidt større nu end tidligere, og derfor er det rimeligt nu at tale om lidt større forandringer, end Arter gjorde i 1999.

Måske er det faktisk de seneste fem år af perioden siden 1973, der har set de største forandringer? Vælgeradfærden har forandret sig ganske meget, ligesom partiernes samarbejdsrelationer i Folketinget har forandret sig, selv om man også skal passe på ikke at overdrive ændringerne, blot fordi en ikke-socialistisk regering har mulighed for et flertal til højre. Forbindelsen tilbage til 1973 er dog tynd og næsten ikke til at få øje på. Dansk Folkeparti var vel næppe tænkeligt uden et forudgående Fremskridtsparti, men ellers er det nok så berettiget at tale om 2001-valget som et nyt jordskredsvalg, der kræver sin egen forklaring, hvoraf en vigtig del lige som i 1973 ligger i samfundsmæssige og holdningsmæssige forandringer og politiske enkeltfænomener i de foregående fem-otte år (se hertil blandt andet Goul Andersen, 2003).

Ser man tilbage på udviklingen efter 1973, var der ingen tvivl om, at det samarbejdende bloksystem – på trods af de flere partier og den deraf følgende besværligere flertalsdannelse i Folketinget – relativt hurtigt kom til at fungere igen, i hvert fald så nogenlunde (Pedersen, 1987). Allerede sidst i 1970'erne var blokkene så nogenlunde reableret, og de spillede i stort omfang deres traditionelle rolle i 1980'erne og langt op i 1990'erne. Systemet kom gradvist til at fungere bedre, som det for eksempel viste sig i en stigende vilje hos alle Folketingets partier til at søge medindflydelse og medansvar.

Vælgeradfærden er det under alle omstændigheder umuligt at forstå, med mindre man inddrager en anden dimension end den traditionelle venstre-højre dimension, således som det blandt andet diskuteres af Borre (se også Borre, 2003). Det er vel det blivende resultat af 1973-valget, at det dels førte til en forøgelse af antallet af partier, dels betød en cementering af et flerdimensionalt partisystem blandt vælgerne. Nu taler man ikke længere om protest, men om nyt og gammelt højre og nyt og gammelt venstre. Men har 1973-valget derudover sat sig spor? Næppe.

Bidrag til en slags konklusion

På 30 års afstand kan vi nu se, at Jordskredsvalgets blivende bidrag til udviklingen af danske politik var to ting: For det første ændringen af partisystemets format fra et system med fire-fem relevante partier til et ekstremt pluralistisk system med dobbelt så mange partier, hvoraf de fleste også har vist sig relevante i Sartoris forstand (jf. også Christensen, 2000).

For det andet, at denne ekspansion også medførte en ændring fra et overvejende endimensionalt partisystem til et todimensionalt system, hvor den traditionelle "venstre-højre"-dimension, som man nu ofte betegner som den "gamle", blev suppleret med en anden dimension, som man har hæftet mange forskellige betegnelser på i tidens løb – og som nok også har ændret sig i takt med den gradvise ændring i konfliktstrukturene i løbet af perioden: "Protest", "postmaterialisme", "værdidimensionen", "ny politik", og muligvis endnu flere.

Men samtidig kan det konstateres, at den nye todimensionalitet i det meste af tiden efter 1973 ikke satte sig markante spor i Folketingets arbejde og i relationen mellem parlament og regering. Der indstillede sig ret snart en nærmest ligevægtsagtig situation, ganske som tilfældet havde været før 1973. Det var, som om de gamle partiers politikere for alt i verden ville bevare tidligere tiders normer for parlamentarisk arbejde. Det var til stadighed muligt at forstå de stærkt institutionaliserede regeringsdannelser, når blot man kunne skelne mellem venstre og højre – her ser vi dog bort fra den ret abnorme situation i 1978-79, som jo imidlertid også viste sig at være en eklatant misforståelse (jf. i øvrigt Skjævelands artikel senere i dette nummer af *Politica*). Det var også hele tiden muligt at tolke de vigtigste dele af folketingsarbejdet som foregående inden for et parlamentarisk partisystem med nogle store og nogle små midterpartier samt to fløje, der dog for det meste kun sjældent fik lov til at deltage med protesthandlinger og ikke-realiserede ændringsforslag.

Hvis det er en rigtig karakteristik, kommer dansk politiks udvikling efter midten af 1990'erne, og i særdeleshed efter 2001, til at fremtræde som det muligvis endelige brud med det klassiske danske partisystem. Nu er todimensionaliteten – som ellers var mest synlig på vælgerplanet – omsider og for alvor rykket ind i folketingssalen. Med Dansk Folkepartis mediebevidste strategi, der baserer sig både på stor bevægelighed og på sikker udnyttelse af begge dimensioner, er der sket noget fundamentalt nyt (selv om Klages mest ser det i naturlig forlængelse af Fremskridtspartiets adfærd). Nu bliver andre partier også nødt til at forholde sig til det enkle forhold, at det ikke kun er vælgerne, der i ideologisk henseende bevæ-

ger sig i et rum, ikke kun på en linje fra venstre til højre – det gør også nogle af partierne. Det er dog ikke kun Dansk Folkeparti, der agerer på den måde. Det radikale Venstres adfærd i dele af 1980'erne var også ganske todimensional i sin parlamentariske adfærd; andre kunne vel også nævnes?

Den centrale konstatering efter 2001-valget er dog, at det er midterpartierne, der blev taberne, i hvert fald i første omgang, og under alle omstændigheder i sammenligning med situationen lige efter 1973. Deres indflydelse på Christiansborg har ikke været så beskeden længe, og hovedspørgsmålet er, hvor meget Dansk Folkeparti har ændret sig. Måske er partiet ved at tilpasse sig, så det bedre kan fungere inden for det samarbejdende blokpartisystem, men om det vil kunne ske, er det altså nu engang kun fremtiden, der kan vise. Men måske er det alligevel ikke så anderledes, således at det kun er partiernes aktuelle styrkeforhold, der får det til at se således ud. At gøre Dansk Folkeparti til det centrale omdrejningspunkt for den kommende udvikling er dog måske at gå for vidt: Dels fungerer partiet naturligvis i en form for samspil med de øvrige partier i Folketinget, dels bør det i det mindste tilføjes, at en vigtig institutionel forandring i høj grad ligger bag. Vi tænker her på mediernes nye pluralistiske struktur.

I 1973 var verden meget enklere med kun et enkelt elektronisk medium og en dagspresse, der endnu ikke helt havde mistet de traditionelle relationer og bindinger til partierne. Så sent som i 1965 kunne man uden videre angive partifarven på 62 af de da eksisterende 69 hovedblade (Thomsen, 1965: 67ff). At Statsradiofonien dengang også af nogle blev opfattet som lidt rød, var også alment kendt, om end påstanden langtfra var hævet over diskussion.

I dag er konkurrencesituationen en anden, og det har man naturligvis også opdaget på Christiansborg. Det betyder blandt andet, at partierne bruger mere og mere energi på at prøve at styre kampen om den politiske dagsorden. På alle tre niveauer – vælgerplanet, organisationsplanet og partisystemplanet – vil udviklingen i de kommende år i betydeligt omfang afhænge af, hvem der vinder den kamp.

Litteratur

- Arter, David (1999). "Party System Change in Scandinavia since 1970: 'Restricted Change' or 'General Change'?", *West European Politics*, Vol. 22, No. 3, pp. 139-158.
- Bendix, Per (1974). "Valget, som en politiker ser det", pp. 9-24 i Oluf Bohn (red.), *Decembervalget 1973*, København: Schultz.
- Bille, Lars (1989). "Denmark: The Oscillating Party System", *West European Politics*, Vol. 12, No. 4, pp. 42-58.
- Borre, Ole (2003). "Træk af den danske vælgeradfærd 1971-2001" pp. 169-192 i André Wang Hansen, Helge Krag, Svend Larsen, Palle Lykke og Jens Chr. Manniche (red.), *Topforskning ved Aarhus Universitet – en jubilæumsantologi*, Acta Jutlandica LXXVIII:1, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Borre, Ole and Daniel Katz (1973). "Party Identification and Its motivational Base in a Multiparty System: A Study of the Danish General Election of 1971", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 8, pp. 69-111.
- Borre, Ole and Jerrold Rusk (1974). "The Changing Party Space in Danish Voter Perceptions, 1971-73", *European Journal of Political Research*, Vol. 2, No. 4, pp. 329-361.

- Christensen, Jacob (2000). "Tilpasning eller krise? Det danske partisystem 1953-1998", pp. 24-61 i Peter Kurrild-Klitgård, Lars Bille og Tom Bryder (red.), *Valg, vælgere og velfærdsstat. Festskrift til Hans Jørgen Nielsen*, København: Politiske Studier.
- Damgaard, Erik (1974). "Stability and Change in the Danish Party System over Half a Century", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 9, pp. 103-125.
- Damgaard, Erik and Jerrold Rusk (1976). "Cleavage Structures and Representational Linkages: A Longitudinal Analysis of Danish Legislative Behaviour", pp. 163-88 in Ian Budge et al. (eds.), *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley & Sons.
- Elklit, Jørgen (1999). "Party Behaviour and the Formation of Governments: Danish Experiences from the 1970s and 1980s", pp. 63-88 in Wolfgang C. Müller and Kaare Strøm (eds.), *Policy, Office, or Votes? How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Elklit, Jørgen (2003). *Danske valgsystemer: Fordelingsmetoder, spærreregler, analyseredskaber*, 7. udgave, Århus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Elklit, Jørgen, Ole Riis and Ole Tonsgaard (1972). "Local Voting Studies of Total Electorates: The Danish General Election of 1971", *Scandinavian Political Studies*, Vol. 7, pp. 191-213.
- Esping-Andersen, Gösta (1978). "Social Class, Social Democracy, and the State. Party Policy and Party Decomposition in Denmark and Sweden", *Comparative Politics*, Vol. 11, pp. 42-58.
- Glans, Ingemar (1984). "Fremskridtspartiet – småborgerlig revolt, högerreaktion eller generell protest?", pp. 195-228 i Jørgen Elklit og Ole Tonsgaard (red.), *Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik*, Århus: Politica.
- Goul Andersen, Jørgen (2003). "Nye skilleveje og nye vælgere", kapitel 1 i Jørgen Goul Andersen og Ole Borre (red.). *Politisk forandring. Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget i 200*, Århus: Systime Academic (under udgivelse).
- Goul Andersen, Jørgen og Ole Borre (red.) (2003). *Politisk forandring. Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget i 2001*, Århus: Systime Academic (under udgivelse).
- Green-Pedersen, Christoffer (2001). "Minority governments and Party Politics: The Political and Institutional Background to the 'Danish Miracle'", *Journal of Public Policy*, Vol. 21, No. 1, pp. 53-70.
- Hibbs, Douglas A. and Henrik J. Madsen (1981). "Public Reaction to the Growth of Taxation and Government Expenditure", *World Politics*, Vol. 33, pp. 413-435.
- Kaarsted, Tage (1969). *Dansk politik i 1960'erne*, København: Gyldendal.
- Kaarsted, Tage (1988). *Regeringen, vi aldrig fik. Regeringsdannelsen i 1975 og dens baggrund*, Odense: Odense Universitetsforlag.
- Mair, Peter (1997). *Party System Change – Approaches and Interpretations*, Oxford: Clarendon Press.
- Ninn-Hansen, Erik (1974). *Syv år for VKR*, København: Det Schønbergske Forlag.
- Pedersen, Mogens N. (1979). "Indledning", pp. 7-16 i Mogens N. Pedersen (red.), *Dansk politik i 1970'erne*, København: Samfundsvidenskabeligt Forlag.
- Pedersen, Mogens N. (1983). "Changing Patterns of Electoral Volatility in European Party Systems, 1948-1977: Explorations in Explanation", pp. 29-66 in Hans Daalder and Peter Mair (eds.), *Western European Party Systems: Continuity & Change*. London: Sage Publications Ltd.
- Pedersen, Mogens N. (1987). "The Danish 'Working Multiparty System': Breakdown or Adaptation?", pp. 1-60 in Hans Daalder (ed.), *Party Systems in Denmark, Austria, Switzerland, The Netherlands, and Belgium*, London: Frances Pinter.
- Pedersen, Mogens N. (1988). "The Defeat of All Parties: The Danish Folketing Election, 1973", pp. 257-281 in Kay Lawson and Peter H. Merkl (eds.), *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*, Princeton: Princeton University Press.
- Sartori, Giovanni (1976). *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Vol. I, Cambridge: Cambridge University Press.
- Svensson, Palle (1996). *Demokratiets krise? En debat- og systemanalyse af dansk politik i 1970'erne*, Århus: Politica.

- Thomsen, Niels (1965). *Partipressen*, Århus: Institut for Presseforskning og Samtidshistorie.
- Ware, Alan (1996). *Political Parties and Party Systems*, Oxford: Oxford University Press.
- Wickman, Jane (1977). *Fremskridtspartiet. Hvem og Hvorfor?*, København: Akademisk Forlag.
- Wilensky, Harold (1975). *The Welfare State and Equality*, Berkeley: University of California Press.